Pregledni rad

**UTICAJ RAZVOJNIH STILOVA RODITELJA NA IZGRADNJU
LIČNOSTI I POZITIVNIH I NEGATIVNIH RAZVOJNIH
KOMPETENCIJA KOD DJECE**

Muradif Hajder

Edukacijski fakultet Travnik,

BiH

muradif_hajder@windowlive.com muradif.hajder@uninp.edu.rs

Apstrakt

U ovom radu prikazali smo originalan grafički prikaz dvodimenzionalnog razvojnog interakcijskog stila u kojem na apscisi (x koordinati) je prikazana pozitivna i negativna dimenzija emocionalnosti, a na „y“ ordinati prikazana je pozitivna i negativna dimenzija kontrole ponašanja. Razvoj pozitivne i negativne emocionalnosti i pozitivnih i negativnih crta karaktera prikazani su u razvojnim kvadrantima i svaki razvojni kvadrant predstavlja i razvojni interakcijski stil koji različito razvija pozitivne ili negativne osobine emocionalnosti i pozitivne ili negativne crte karaktera kao i druge pozitivne ili negativne razvojne kompetencije. Prvi razvojni kvadrant (++) razvija emocionalnu toplinu i pozitivne crte karaktera (odgovornost). Drugi razvojni kvadrant (-+) razvija emocionalnu hladnoću i odgovornost. Treći razvojni kvadrant (--) razvija emocionalnu hladnoću i neodgovornost i četvrti razvojni stil (+-) razvija emocionalnu toplinu (zaštitu) i popustljivost i neodgovornost. Svaki od ovih razvojnih stilova različito (pozitivno ili negativno) razvijaju i različite razvojne kompetencije s kojima će se ličnost razvijati i funkcionirati u interakciji sa okruženjem.

Ključne reči: pozitivan razvoj, negativan razvoj, pozitivni razvojni stil, negativni razvojni stil, pozitivne razvojne kompetencije, negativne razvojne kompetencije, dvodimenzionalni razvojni stil, ++ razvojni stil, -+ razvojni stil, -- razvojni stil, +- razvojni stil.

**THE IMPACT OF PARENT'S DEVELOPMENT STYLES ON
PERSONALITY-BUILDING**

Abstract

In this work we presented an original graphic representation of a two-dimensional developmental interaction style in which the positive and negative dimensions of emotionality are shown on the abscissa (x coordinates) and the positive and negative dimensions of behavioral control are shown on the "y" coordinate. The development of positive and negative emotionality and positive and negative character traits are shown in the development quadrants and each development quadrant represents a developmental interaction style that differently develops positive or negative emotional traits and positive or negative character traits as well as other positive or negative developmental competences. The first development quadrant (++) develops emotional warmth and positive character traits (responsibility). The second developmental quadrant (-+) develops emotional coldness and responsibility. The third

development quadrant (-) develops emotional coldness and irresponsibility and the fourth developmental style (+ -) develops emotional warmth (protection) and indulgence and irresponsibility. Each of these development styles differently (positively or negatively) develops different developmental competences with which the personality will develop and interact with the environment.

Key words: positive development, negative development, positive development style, negative development style, positive developmental competencies, negative developmental competencies, two-dimensional development style, ++ development style, - + development style, - development style, + - development style.

UVOD

U ovom radu govorićemo o uticaju razvojnih interakcijskih stilova roditelja u formiranju pozitivnih i negativnih razvojnih osobina ličnosti i razvojnih kompetencija kod djece. Razvojni stilovi roditelja, odgajatelja i nastavnika su dominantni stilovi interakcije i ponašanja koji oni koriste kao razvojno-spoznajne strategije u kognitivnom, emocionalnom, socijalnom, konativnom i tjesnom radu sa djecom. Za razliku od ogojnih stilova (koji su uži), razvojni stilovi kao razvojne strategije su puno širi i obuhvataju i odgoj i sveukupni razvoj ličnosti djeteta kroz cjeloživotni razvoj.

Bolbi (Bowlby, 1969) otkrio je da dijete ima urođenu potrebu da se emocionalno veže za bitne osobe u svom razvoju, a to je urođena potreba ranog emocionalnog vezivanja ili tzv. attachment-a. Zato je važno da dijete od ranog učenja i razvoja ima emocionalno tople i brižljive self-objekte (majku, oca) i druge bliske i drage osobe. Posebno će u tim emocionalnim odnosima doći pozitivni interakcijski i razvojni stilovi roditelja ili odgajatelja koji će pozitivno uticati na emocionalni, socijalni, karakterni i svaki drugi razvoj.

Čeranić (2005) navodi da je kod djeteta urođena sposobnost da od samog rođenja razlikuje pozitivna i negativna iskustva u interakciji sa drugima i da će na osnovu tih iskustava biti formiran njihov mentalni aparat sa pozitivnim ili negativnim posljedicama u razvoju. Zato je važno od samog početka razvoja kod djece razvijati pozitivna iskustva i raditi na zdravom i pozitivnom razvoju. Isto tako dijete je od početka svog razvoja aktivno uključeno u interakcijski odnos sa okruženjem i zdrava i stimulativna okolina mu treba omogućiti pozitivan razvoj ličnosti, kako bi razvijalo svoje vještine i različite kompetencije kao strategije učenja i cjelovitog razvoja.

Hajder, M., (2017.) govori o pozitivnim razvojnim inovacijama kao planskim i sistematskim razvojnim strategijama koje trebaju da stimuliraju i razvijaju pozitivan razvoj i time preveniraju negativan i bolestan razvoj. Pozitivnim razvojnim strategijama, kao razvojnim inovacijama, razvijamo pozitivnu, zdravu ličnost sa različitim pozitivnim razvojnim kompetencijama i preveniramo devijantan i bolestan razvoj. Ova su naučna otkrića temeljena na učenjima pozitivne razvojne psihologije koja se počela razvijati krajem XX stoljeća u Americi.

Iz navedenih razloga, u ovom radu, govorićemo o roditeljskim razvojnim stilovima kao strategijama razvoja i uticajima tih razvojnih stilova na razvoj različitih pozitivnih i negativnih osobina ličnosti i razvojnih kompetencija kod djece. Sva psihopatologija rezultat je loših interakcijskih odnosa između dječijeg selfa i

djetetovih self-objekata (dominantnih osoba u razvoju) koji su izvori sve psihopatologije i negativnog razvoja koji je zasnovan na lošem iskustvu. To su otkrića i humanističke psihologije, self-psihologije, ego - psihološke teorije i teorije objektnih odnosa koja kažu da su djeca svojim rođenjem nevina bića, a od našeg odnosa prema njima zavisiće da li će biti humana ili devijantna ili pak bolesna bića.

1. RAZVOJNI STILOVI RODITELJA U INTERAKCIJI SA DJECOM

U uvodu ovog rada naglasili smo da su razvojni stilovi roditelja i drugih edukatora oni razvojni, dominantni ili preferirani razvojni stilovi interakcije koji oni koriste kao razvojno – spoznajne strategije u kognitivnom, emocionalnom, socijalnom, konativnom i tjelesnom radu sa djecom u procesu socijalizacije, poučavanja, sticanja iskustva i razvoju pozitivnih ili negativnih osobina ličnosti i razvojnih kompetencija. U odnosu na odgojne stilove, razvojni stilovi su mnogo širi i obuhvataju sveukupni razvoj ličnosti i njenih razvojnih kompetencija do kraja života.

Razvojni stilovi roditelja i odgajatelja predstavljaju ciljanu strategiju interakcije sa djecom da bi se kod njih razvijale različite i jasno usmjerene razvojne kompetencije kod djece u svim sverama razvoja i funkcioniranja ličnosti i obuhvataju kognitivni, emocionalni, socijalni, moralni, konativni i tjelesni razvoj djeteta. U tim razvojnim postupcima oni žele da podstiču i usmjeravaju razvoj na način kako to oni žele i kako to nalažu standardi života, kulture i okruženja.

1.1. Jednodimenzionalni razvojni stilovi

Jednodimenzionalni razvojni stilovi su oni stilovi koji u strategiji razvoja obuhvataju samo emocionalnu dimenziju razvoja koja na pozitivnoj strani apscise (x) ima emocionalnu toplinu, a na negativnoj strani te ose emocionalnu hladnoću. Postoje roditelji i odgajatelji koji u svojim interakcijama sa djetetom koriste više emocionalnu toplinu ili emocionalnu hladnoću i tako se razvijaju dvije krajne razvojne strategije – emocionalno topla i emocionalno hladna jednodimenzionalna strategija razvoja.

1.1.1. *Emocionalno topla razvojna strategija* uspostavlja tople emocionalne odnose u razvoju i omogućuju razvoj emocionalno tople ličnosti djeteta. U ovoj razvojnoj strategiji postoji opasnost prenatravanosti emocionalne topline i zaštite djeteta pa se u takvim okolnostima razvoja mogu razvijati prenatravanosti emocionalni odnosi vezivanja djeteta za majku ili oca i takvi razvojni postupci mogu izgrađivati zavisnu, narcisoidnu i preosjetljivu ličnost djeteta na bilo kakve frustracije ili neuspjehe. Pojavom adolescencije takva djeca će imati neadekvatne interakcije sa vršnjacima, biće jako osjetljiva, napeta, frustrirana i odbačena i to može izazvati prve adolescentne krize sa povlačenjem od vršnjaka i vraćanju zaštiti od strane roditelja.

Prenatranost razvojni stil sa emocionalnom toplinom i zaštitom izgrađuje Borderline, odnosno graničnu organizaciju ličnosti koja je granična organizacija ličnosti između zdravog i psihopatološkog razvoja ličnosti. Bilo kakvi neuspjesi, frustracije ili odbacivanja borderline strukturu ličnosti vode u psihološke krize i

različitu psihopatologiju – sve do težih anksioznih i psihosomatskih stanja, depresija, neuroza ili psihoza.

Iz navedenog se može izvesti zaključak da ni jedna krajnost nije dobra, pa čak i ona pozitivna, poput poželjne emocionalne topline u razvoju. Ova razvojna strategija prenaplašeno vodi računa o unutarnjem emocionalnom stanju djeteta u kojem se želi postići da dijete bude voljeno, sretno, zaštićeno, a malo se vodi računa o tome da se uviđa i ograničava njegovo vanjsko ponašanje koje gradi razvojnu strukturu razmaženog, posesivnog, egocentričnog djeteta (kasnije adolescenta) i da se razvoj odvija bez bilo kakvih zabrana, čime se izgrađuju negativne crte karaktera.

1.1.2. *Emocionalno hladna razvojna strategija* je strategija sa dominantnom ili prenaplašenom hladnoćom u interakcijskim razvojnim odnosima sa djetetom koja je više usmjerena na stogoću, pritisak i autoritarni stav u razvoju ličnosti djeteta.

Cilj ove razvojne strategije je da se uviđa i usmjerava vanjsko ponašanje djeteta (razvija odgovornost) kako bi ono bilo poslušno i razvojno disciplinirano. Ova razvojna strategija potpuno zapostavlja uvid u unutarnje psihičko stanje djeteta (emocionalna hladnoća) i koristi razvojni stil koji je u kontinuitetu razvoja više pod pritiskom i strahom.

Ovaj razvojni stil razvija različitu psihopatologiju zavisno od fiziološke osnove i emocionalne stabilnosti djeteta. Ako je dijete više emocionalno nestabilno, bojažljivo i introverno stvaraće anksioznu, nesigurnu, paranoidnu, autodestruktivnu i autoagresivnu strukturu ličnosti. Ako je dijete više temparementnije i otvorenije razvijaće se u smjeru impulsivnosti, emocionalne hladnoće i agresivnog ponašanja.

1.1.3. *Emocionalno „topla – hladna“ razvojna strategija* je kompromisna tkz. „srednja“ kompromisna razvojna strategija u kojoj, zavisno od situacije, dominira umjerena emocionalna topla ili umjereno hladna razvojna interakcija. Kada dijete radi dobro - pruža mu se podrška i emocionalna toplota i obrnuto. Ova „toplo-hladna“ razvojna strategija ima za cilj da podsticajem ili pritiskom usmjerava dječije ponašanje i razvoj. Pod normalnim okolnostima u ovoj razvojnoj interakciji koristiće se više podsticaji, jer će dijete više težiti da radi ono što roditelji ili odgajatelji žele, jer ih na to podstiču ili nagrađuju. Ova razvojna strategija koristi pragmatične razvojne interakcije gradeći kod djeteta odgovornost i jasnu granicu između dobrog i lošeg ponašanja, odnosno pozitivne crte karaktera.

Emocionalno „toplo – hladna“ razvojna strategija uviđa i usmjerava vanjsko ponašanje djeteta, ali prati i unutarnje stanje i omogućuje djetetu da kroz podsticajno i dobro ponašanje dobije i pozitivnu emocionalnu podršku i obrnuto - ako želi pozitivnu podršku mora mijenjati i svoje nepoželjno ponašanje. Tako se dijete osposobljava da pravi distancu između dobrog i lošeg ponašanja i tako izgrađuje pozitivne crte karaktera.

1.2. Dvodimenzionalni razvojni stil roditelja ili odgajatelja

Dvodimenzionalni razvojni stilovi obuhvataju dvije dimenzije u razvojnim interakcijama sa djecom i to dimenziju emocionalne topline – hladnoće (predstavljenu na „x“ apscisi) i dimenziju psihološke kontrole koja na pozitivnoj „y“ ordinati ima standardiziranu kontrolu (standarde ponašanja), a na negativnoj strani zanemarujuću ili popustljivu (sumbisivnu) kontrolu ponašanja djeteta koja je zaštitnički orijentirana.

Prva *emocionalna razvojna dimenzija* na pozitivnoj (desnoj) strani apscise (x - ose) ima emocionalnu toplinu, a na negativnoj (suprotnoj) strani iste x - ose - emocionalnu hladnoću.

Druga razvojna dimenzija nazvana *psihološki nadzor ili kontrola* prikazana je na vertikalnoj „y“ ordinati i to tako da je na pozitivnoj (gornjoj) stani „y“ ordinate pozitivna (+) ograničavajuća- autoritativna (standardizirana) kontrola, a na donjoj negativnoj (suprotnoj) strani iste „y“ ordinate zanemarujuća, popustljiva (sumbisivna) ili zaštitnička kontrola (označena kao negativna - kontrola).

Psihološka razvojna kontrola na dimenziji ograničenja ili nadzora (na pozitivnoj strani u prvom kvadrantu) ima autoritativan ograničavajući (standardiziran) nadzor, a na negativnoj strani - u drugom kvadrantu - ima autoritarni ograničavajući nadzor. Dimenzija psihološke kontrole na (donjoj) negativnoj strani ordinate „y“ ima zanemarujuću, popustljivu (sumbisivnu) kontrolu i to tako da u trećem kvadrantu (lijevo) ima ravnodušnu ili zanemarujuću kontrolu, a u četvrtom kvadrantu (desno) popustljivu (sumbisivnu) ili zaštitničku kontrolu.

Roditelji i ogajatelji zavisno od svoje strukture ličnosti u prvoj dimenziji emocionalnosti koristiće više ili emocionalnu toplinu (x, +) ili emocionalnu hladnoću (x, -). U drugoj razvojnoj dimenziji (psihološka kontrola) koristiće više autoritativan (standardiziran) stil nadzora koji je u prvom kvadrantu u kombinaciji sa pozitivnom emocionalnom toplinom (kvadrant „plus plus“, +,+) ili će koristiti više autoritaran (strožiji) razvojni stil kontrole koji će u drugom kvadrantu biti u kombinaciji sa emocionalnom hladnoćom (kvadrant „minus plus“, -,+). Donja (negativna) strana „y“ ordinate označava zanemarujuću ili popustljivu (sumbisivnu) psihološku kontrolu i to tako da se u trećem kvadrantu (dolje lijevo) nalazi dimenzija emocionalne hladnoće u kombinaciji sa zanemarujućom kontrolom - to je kvadrant „minus minus“ (-,-), dok se u četvrtom kvadrantu (dolje desno) nalazi kombinacija emocionalne topline i popustljive (sumbisivne) ili zaštitničke kontrole ili nadzora , kvadrant „plus minus“ (+,-).

Dvodimenzionalne razvojne stilove prikazaćemo na slici broj 1.

Slika 1. Dvodimenzionalni razvojni stilovi

1. U prvom kvadrantu koordinatnog sistema „plus plus“, gornji kvadrant desno (+,+), nalazi se pozitivna razvojna interakcija emocionalne topline (apscisa, x +) i autoritativne (standardizirajuće) kontrole ponašanja djeteta (ordinata, y +) i to je najbolja kombinacija pozitivnog razvojnog stila interakcije koja se odvija sa djecom. Ovakav razvojni stil razvija i emocionalnu toplinu i podršku u razvojnom radu sa djecom, ali i standardiziranu kontrolu ponašanja djeteta i time se nastoje razvijati i pozitivne emocije kod djece, ali i radne navike i odgovornost kao pozitivne karakterne razvojne kompetencije. Ovaj

razvojni stil interakcije nazvan „plus plus“ najbolji je razvojni stil koji trebaju preferirati roditelji, edukatori i odgajatelji, jer njime se kontrolira i podstiče unutarnji pozitivni emocionalni razvoj i vanjsko ponašanje s kojim se izgrađuju pozitivne crte karaktera. Ovim razvojnim stilom pozitivno ćemo razvijati emocionalne kompetencije, ali i pozitivne kompetencije karaktera, kao i socijalne, konativne i kognitivne kompetencije.

2. U drugom razvojnom kvadrantu kordinantnog sistema, nazvan „minus plus“ $(-, +)$, gornji kvadrant lijevo, nalazi se spoj emocionalne hladnoće (apscisa x , $-$) i autoritarne (čvršće) kontrole vanjskog ponašanja djeteta (ordinata y , $+$). To je $(-, +)$ razvojni interakcijski stil koji razvija emocionalnu hladnoću kod djece i pojačanu (čvršću) kontrolu vanjskog ponašanja. Ovakav razvojni stil razvija negativne emocionalne kompetencije kod djeteta i pojačan pritisak, kao sistem kontrole, čime se razvija ličnost koja će biti emocionalno hladna, napeta, nezadovoljna i agresivna i koja će biti pozitivna (odgovorna) u izvršavanju radnih zadataka. Ovakvim razvojnim stilom razvijamo negativne (devijantne) emocionalne kompetencije (posebno emocionalne hladnoće, napetosti i nezadovoljstva) i čvrste karakterne i konativne kompetencije, što će opet ovisiti o tipu temperamenta djeteta i njegove emocionalne osjetljivosti i stabilnosti.
3. U trećem razvojnom kvadrantu smješten je „minus minus“ razvojni interakcijski stil (kvadrant, $-,-$) i to je najlošija razvojna kombinacija u ličnosti djeteta u kojem se spaja emocionalna hladnoća ($-$, x) i zanemarujuća razvojna kontrola ponašanja ($-$, y) i takav razvojni stil roditelja i odgajatelja izgrađuje emocionalno hladnu, neodgovornu i razvojno i karakterno zanemarenu razvojnu strukturu ličnosti. Takav razvojni stil gradi loše, devijantne emocionalne razvojne kompetencije i loše, devijantne, socijalne i karakterne kompetencije.
4. U četvrtom razvojnom kvadrantu nalazi se razvojni interakcijski stil „plus minus“ $(+, -)$ sa kombinacijom emocionalne topline i zaštite (x , $+$) i popuštajuće (sumbisivne) ili zaštitničke kontrole (y , $-$). Ovakav razvojni stil „plus minus“ $(+, -)$ razvija izraženije kompetencije emocionalne topline i vezanosti djeteta za roditelja ili odgajatelja, ali i negativne, labilne crte karaktera koje će se ogledati u neefikasnosti ega u stresnim i drugim situacijama u kojima se traži upornost, istrajnost, samostalnost i odgovornost. Ovim interakcijskim strategijama rada

stvara se narcisoidna, egocentrična, razmažena, zavisna, nesigurna i neefikasna ličnost koja će prve izraženije disfunkcije iskazati pojavom adolescencije u kojoj će doživljavati prve psihološke krize, depresivna raspoloženja i regresije (povlačenje od vršnjaka i ponovno vezivanje za roditelje).

2. RAZVOJ KOMPETENCIJA KROZ RAZVOJNE STILOVE

Pojam kompetencija razvilase od lat. riječi *competentia*, što znači sposobnost kompetencije, rivaliteta ili superiornosti u nekoj aktivnosti ili takmičenju.

„Kompetencije predstavljaju dinamičnu kombinaciju kognitivnih i metakognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, međuljudskih i praktičnih vještina, te etičkih vrijednosti“ (Vidović, 2008). Iz navedene definicije izvlači se zaključak da osim izuzetne efikasnosti u nekoj aktivnosti, kompetencija ima i svoje etičke (moralne) vrijednosti. Npr. Haker svoje velike informatičke kompetencije može iskazati pozitivno i to tako da pravi programe zaštite protiv krađe automobila, ali i negativno, da svoje kompetencije stavi u funkciju krađe automobila. Cilj razvojnih stilova treba biti usmjeren ka razvoju pozitivnih razvojnih kompetencija koje će biti u skladu sa etičkim standardima i društveno prihvatljivim vrijednostima, jer samo takve razvojne kompetencije izgrađivaće sretnu, uspješnu i zdravu individuu, njenu sretnu i prosperitetnu budućnost i sretnije i moralnije društvo.

„Kompetencija je nastojanje osobe da dostigne i poboljša vlastite sposobnosti bez ikakve fizičke nagrade“ (Bussch – Rossnagel, 1977:1). Ova definicija odnosi se na razvoj lične kompetentnosti koja teži cjeloživotnom učenju i razvoju i obuhvata „globalnu“ ili specifičnu subjektivnu percepciju pojedinca da je sposoban realizirati neke oblike ponašanja i postizati rezultate kojima teži ili koji se od njega očekuju“ (Bezinović, 1988:53). U razvojnim stilovima interakcije i edukacije djece bitno je ne samo razvijati različite pozitivno orijentirane kompetencije nego i učiti djecu da realno procjenju svoje kompetencije, koliko, kad i šta mogu uraditi bolje od drugih i u čemu su lošiji od drugih (metakognitivnost kompetentnosti).

U razvojnim stilovima kao strategijama pozitivnog razvoja trebamo u različitim sferama ličnosti razvijati različite pozitivno - razvojne kompetencije koje će biti u skladu sa psihofizičkim razvojnim mogućnostima individue. Posebno kod darovite djece trebamo razvijati one razvojne sposobnosti u kojima je dijete superiorno u odnosu na svoje vršnjake i omogućiti djetetu da u tom razvoju jača svoje pozitivne kognitivne, emocionalne, socijalne, voljne i karakterne kompetencije. Razvoj kompetencija treba biti što više sinhroniziran i što je moguće više usklađen, posebno u kognitivnoj, emocionalnoj, socijalnoj, voljnoj i karakternoj sferi razvoja ličnosti djeteta.

Ličnost kao cjelovit sistem sastoji se od tjelesno-organizmičkog selfa i mentalnog ili psihičkog selfa (duše) i svako narušavanje jedinstva ili ravnoteže unutar tog jedinstvenog sistema narušava i razvoj, funkcioniranje, prilagodbu i zdravlje ličnosti. Zato je neophodno da razvojne strategije roditelja i odgajatelja djeluju u

koordiniranom smjeru i da kroz svaku razvojnu kompetenciju pozitivno djelujemo i na druge razvojne kompetencije, na jedinstvo duše i tijela.

Razvojni interakcijski stilovi trebaju razvijati uzajamnost i jedinstvo tijela i duše i djelovati u razvoju cjelovitog sistema ličnosti i razvojnih kompetencija u okviru tog cjelovitog sistema. U centru razvoja ličnosti nalazi se tjelesno – organizmički self (tijelo kao cjelovit sistem). U okviru tog jedinstvenog sistema je mentalni self sa 11 vrsta bitnih razvojnih kompetencija koje se pod uticajem razvojnih interakcija - pozitivno ili negativno razvijati. Taj psihički ili mentalni self čine bitne razvojne kompetencije: općeljudske kompetencije, identitet i samopimanje, kognitivne, emocionalne, socijalne-karakterne, konativne, kreativne (umjetničke), psihomotorne (sportske), psihoseksualne, egzistencijalne komprtrncije i kompetencije samoeфикаsnosti ili primjenjene praktičnosti.

Svaka navedena razvojna kompetencija zavisiće od fiziološke osnove organizmičko - tjelesnog selfa (genetskih predispozicija), ali i od razvojnog interakcijskog i edukativnog stila roditelja, odgajatelja i edukatora, od stimulativnih podsticaja iz okruženja, ativiteta i interakcije individue u procesu učenja i razvoja i kvaliteta sveukupnosti tog procesa razvoja. Svaki razvojni interaktivni stil razvijaće različite pozitivne ili negativne razvojne kompetencije i crte ličnosti. Svaki osoben razvoj je i specifičan razvoj kojem trebamo prilagođavati razvojne i edukativne strategije shodno predispozicijama djeteta i okolnostima u kojima se dijete razvija. Sve razvojne kompetencije će činiti jedinstven sklop ličnosti i njenu efikasnost, dosljednost, specifičnost i trajnost u djelovanju ifunkcioniranju. Pozitivni razvojni stilovi roditelja i odgajatelja, kao razvojne strategije, trebaju razvijati kod djece pozitivne *opće ili generalne kognitivne kompetencije* koje omogućuju individui da se kvalitetno snalazi u općim životnim situacijama i *specifične razvojne kompetencije* sa kojima će individua odlično iskazivati svoje sposobnosti i kreativne potencijale. U razvoju kompetencija treba pozitivno razvijati i usklađivati kognitivne, emocionalne, socijalne, karakterne i konativne kompetencije kao pozitivne općeljudske, građanske i društvene kompetencije.

2.1. Općeljudske kompetencije

Cilj svakog pozitivnog razvoja je izgradnja *općeljudskih kompetencija i vrijednosti* kao što su humanizam, tolerancija, prihvatanje različitosti i svih drugih pozitivnih crta ličnosti koje spadaju u domen općih ljudskih vrijednosti. Negativnim razvojnim stilovima razvijali bi suprotne, devijantne općeljudske crte, poput nacionalizma, netolerancije, neprihvatanje drugih i drugačijih i svih drugih negativnih, općeljudskih crta ličnosti.

2.2. Identitet – samopimanje

„Identitet označava doživljaj suštinske istovjetnosti i kontinuiteta „Ja“ tokom dužeg vremena, bez obzira na njegove izmjene u različitim periodima i okolnostima (Erikson, 2008). Pozitivni razvojni stilovi, kao strategije razvoja, imaju suštinski cilj *razvoj osobnog i čvrstog identiteta*. Identitet je svijest o sebi, svom bitisanju, svojoj

polnoj, ljuskoj, nacionalnoj, vjerskoj, kulturološkoj identifikaciji i određenju. Identitet se sastoji od ličnog i socijalno – kulturološkog identiteta.

Lični identitet čine lične crte, razvojne kompetencije i postignuća, dok socijalno – kulturološki identitet čine socijalne, kulturološke kompetencije i vrijednosti. Ovaj lični identitet se odnosi na samopimanje, a to je ukupnost misli, percepcija, emocija i vrednovanja sebe i vlastite efikasnosti kao iskustvenog bića i kao interakcijskog bića. Razlika između identiteta i samopimanja je u tome što je identitet vanjska i socijalna kategorija, a samopimanje je unutarnja, doživljajna i lična procjena sebe i svojih razvojnih kompetencija i vrijednosti. Zadatak pozitivnih razvojnih stilova razvoja je izgradnja zdravog, čvrstog i realnog identiteta i samopimanja, jer individua sa jasnim, čvrstim identitetom i slikom o sebi imaće jasne ciljeve u životu i neće biti žrtva predrasuda i socijalnih manipulacija. Pozitivni razvojni stilovi trebaju razvijati osjećaj lične i socijalne sigurnosti, pripadanje porodici, naciji, vjeri i kulturi, samopoštovanje, odgovornost, samokontrolu i samosvijest, vjeru u sebe i potrebu za cjeloživotnim napretkom i za samoaktualizacijom.

2.3.Kognitivne kompetencije

Pojam kompetencija obuhvata dinamičku kombinaciju kognitivnih i metakognitivnih sposobnosti, vještina, znanja i razumijevanja, međuljudskih, intelektualnih i praktičnih vještina, te etičkih vrijednosti (Vizek-Vidović, Vlahović-Štetić, Rijavec, Miljković,2003).

Za razliku od kognitivnih sposobnosti koje su zadužene za spoznaju i učenje, za donošenja racionalnih odluka i zaključaka, *kognitivne kompetencije* čine širi pojam i obuhvataju cjelovit sistem kognitivnih, metakognitivnih, uvidajnih i primjenjenih znanja, vještina i sposobnosti zasnovanim na perceptivnim i misaonim operacijama i produkcijama i praktičnim sposobnostima izražavanja i prezentiranja svojih otkrića ili zaključaka. Razvojnim stilovima kod djece i mladih treba pozitivno razvijati kognitivne kompetencije koje su zasnovane na šematskim memorijskim mentalnim mapama, uviđanjima i spoznajama - kako se nešto uči, otkriva i radi. Digitalno doba traži i razvoj informatičkih i digitalnih kompetencija i kompetencija govora stranih jezika i one trebaju biti realitetan cilj razvoja društva.

Pozitivni razvojni stilovi interakcije i edukacije trebaju *razvijati opće i specifične kognitivne sposobnosti kao bitne razvojne kompetencije*. Posebno treba razvijati sposobnost percepcije, uviđanja, analize, sinteze, evaluacije u procesu mišljenja i zaključivanja kao i sposobnost konvergentne i divergentne produkcije i stvaralaštva. Cilj razvojnih stilova treba biti razvoj višestruke inteligencije, odnosno višestruke darovitosti kod djece, razvijajući više one sposobnosti za koje dijete ima dara i kreativnih potencijala, kako bi se postizala visoka postignuća i cjelovit progres razvoja ličnosti.

2.4.Emocionalne kompetencije

„Emocionalne kompetencije su sposobnost ili spremnost ličnosti da razumije vlastite kao i emocije drugih, da vlada svojim emocijama i da ih nadograđuje i

usavršava, te koristi u socijalnim i životnim situacijama (Suzić, 2006:95). Poseban razvojni zadatak obuhvata razvoj emocionalne inteligencije, prema: Salovey, Mayer 1999. Chabot, D. i Chabot, M. 2009. koji navode da je *emocionalna inteligencija* skup povezanih sposobnosti koje nam omogućuju prepoznavanje, razumijevanje, izražavanje i adekvatno upravljanje vlastitim emocijama i prilagodbi emocijama drugih. Poseban razvojni zadatak u razvojnim stilovima interakcije obuhvata razvoj *empatije kao emocionalne kompetencije*, a pod empatijom misli se na sposobnost „čitanja“ i razumijevanja tuđih emocija.

Goleman (1997) navodi da su *emocionalne kompetencije naučene sposobnosti* i da se one ogledaju u emocionalnoj inteligenciji i visokim postignućima u interprsonalnim emocionalnim i socijalnim interakcijama. Emocionalna inteligencija obuhvata *pet oblasti ili dimenzija*: a) *Svijest o sebi i svojim emocijama*, b) *upravljanja vlastitim emocijama (samokontrola) i prilagodba tuđim emocijama*, c) *sposobnost empatije (uživljavanje u osjećanja drugih ljudi)*, d) *motiviranost u djelovanju (nada, optimizam, upornost)*, e) *sposobnost isocijalnih i komunikacijskih vještina i liderstva*. Važna pozitivna razvojna kompetencija obuhvata razvoj *asertivnosti tj. da ličnost otvoreno, argumentirano i direktno ispoljava svoje stavove, ne ugrožavajući prava drugih*.

Emocionalna inteligencija (EQ) za razliku od opće iteligencije (IQ) je više „razvojno vaspitljiva“ i može se učiti i razvijati emocionalnim i socijalnim interakcijama i njeno jezgro se gradi u ranom učenju i ranom razvoju. Zato je važno pozitivnim razvojnim stilovima razvijati kod djece pozitivno razvojno emocionalno iskustvo i učiti djecu kako da prepoznaju, izražavaju i kontroliraju svoje emocije, da uviđaju emocije drugih i da daju adekvatne emocionalne odgovore. Razvoj emocionalne topline treba otpočeti sa prvim emocionalnim kontaktima i uvažavati fiziološku osnovu i tip temperamenta kod djeteta. Kroz pozitivne razvojne interakcije neophodno je razvijati samopoštovanje kao posebnu kompetenciju koja uključuje procjenu sebe na osnovu interakcijasa drugima.

2.5. Razvoj socijalnih i karakternih kompetencija

Pozitivni razvojni stilovi imaju poseban zadatak da pozitivne razvijaju kod djece socijalne i karakterne kompetencije, jer je čovjek društveno biće i razvija se u socijalnom okruženju.

Socijalne kompetencije čine različite socijalne, emocionalne, kognitivne vještine i ponašanja koja su neophodna za uspješnu socijalnu adaptaciju ili efikasnost u socijalnim situacijama (Gresham, 1986; Gresham& Elliot, 1987). Socijalne kompetencije se izgrađuju kroz socijalne vještine koje su razvojnim strategijama naučeni oblici izražavanja i predstavljaju oblik dobro uvježbane socijalne sposobnosti u istim ili sličnim situacijama. U interakcijskim razvojnim strategijama treba kod djece što ranije otpočeti izgradnju općih socijalnih kompetencija (socijalne inteligencije) koje će koristiti u svakodnevnim socijalnim situacijama (opću izražajnost i prihvaćenost) i specifičnih socijalnih kompetencija koje se koriste u umjetničkom i drugim specifičnim situacijama socijalnog izražavanja.

U socijalnim interakcijama kroz pravila ponašanja grade se i crte karaktera, a karakter čini osoben i cjelovit sistem moralnih i voljnih karakteristika koje se

izgrađuju odnosom prema sebi (samopuzdanje, čvrstina, dosljednost, samokritičnost), odnosom prema drugima (humanizam, tolerancija, iskrenost, altrizam) i odnosom prema radu (radinost, motivacija za rad, težnja napretku). Karakter se gradi pozitivnim razvojnim stilovima sa različitim pristupima i sa jasnim ciljem da standardi sredine i kulturološki standardi nadvladaju unutarnje egocentrične potrebe i motive koji se grade različitim ograničenjima u ponašanju. Moralni razvoj razvija se socijalnim interakcijama i učenjem, uviđanjem i oponašanjem i sa različitim podsticajima, nagradama i kaznama. Temperament je nasljedan, (može se dograđivati učenjem), a karakter je više „odgojna“ kategorija koja se gradi učenjem pravila ponašanja.

Poseban zadatak treba usmjeriti na razvoj odgovornosti u poštivanju standarda ponašanja i izvršavanju obaveza, razvoju partnerskog i timskog rada, saradnje i kooperativnosti, pozitivnih, tolerantnih i nenasilnih komunikacijskih vještina, nekonfliktnog ponašanja, sposobnosti pregovaranja i medijacije u razrješavanju konfliktnih situacija. Na slici br.2 prikazaćemo šematski prikaz razvojnih kompetencija

Slika 2. Šematski prikaz razvojnih kompetencija u cjeloživotnom razvoju ličnosti

2.6. Razvoj konativnih kompetencija

Razvojnim interakcijskim stilova posebno je razvijati konativno-voljne i motivacijske kompetencije kod djece, razvijajući radne navike, motivaciju za učenje, razvoj radinosti i unutarnje želje ka postignućima. Konativne kompetencije smo izdvojili kao posebne razvojne kompetencije, jer one omogućuju progres ličnosti i čine težnju ka samoaktualizaciji. Negativne kompetencije čine parazitski stil i potošački stil života, stvaraju ovisnost o klađenju, kocki, internetu i psihoaktivnim supstancama.

2.7. Samoeфикаsnost kao bitna razvojna kompetencija

Bandura (1977) samoeфикаsnost određuje kao uvjerenje individue da svojim sposobnostima i naporom može ostvariti unaprijed utvrđeni cilj ili zadatak. Pozitivnim razvojnim kompetencija potrebno je kontinuirano raditi na razvijanju samoeфикаsnosti u različitim aktivnostima u kojima bi učili djecu i mlade da realno postavljaju ciljeve i zadatke i da vlastitim snagama i sposobnostima ostvaruju te ciljeve i da se raduju tom uspjehu. To je put u sretnu budućnost svake individue i zajednice u cjelini. U aktivnostima u kojima je dijete ефикаsnije - treba mu razvijati tu superiornost i samoeфикаsnost.

2.8. Razvoj psihomotornih i drugih tjelesnih kompetencija

Da bi adekvatno razvijali ličnost djeteta i jedinstvo duha i tijela potrebno je pozitivnim razvojnim stilovima razvijati različite psihomotorne kompetencije koje dječiju ličnost čine zdravijom, spretnijom i funkcionalnijom. U tom kontekstu *treba pozitivno razvijati aktivan zdrav stil života i ishrane, stil sportskih i tjelesnih aktivnosti u kontekstu fizičke kondicije i potrebe da se bude fizički i motorički čvršći i ефикаsniji*. Posebno je važno, što ranije, otkriti i razvijati *specifične tjelesne i psihomotoričke darovitosti*. Tako ćemo razvijati pozitivne darovitosti za atletiku, gimnastiku, nogomet, košarku, odbojku, hokej kao i za umjetničke sposobnosti (npr. balet).

2.9. Razvoj kreativnih kompetencija

Djeca u razvoju imaju potrebu da budu kreativna i da kroz različite aktivnosti i radnje ispoljavaju svoju kreativnost. *Razvojni stilovi trebaju iskoristiti tu razvojnu potrebu djece i kroz različite aktivnosti u porodici, vrtiću i školi razvijati te kreativne razvojne potencijale*. Posebno je važno kroz *step by step razvojnu metodologiju i razvojne i istraživačke grupe* razvijati različite darovitosti i kreativnosti kod djece. Svako dobro osmišljena istraživačka aktivnost izaziva jaku radoznalost, istraživački, otkrivački i kreativni stil kod djece. Kreativne kompetencije treba razvijati kroz nastavne, vannastavne i slobodne aktivnosti razvijajući spoznajne, istraživačke, umjetničke, sportske, tehničke i praktične kompetencije, posebno originalnosti i samoeфикаsnosti. Naš obrazovni i predavački -receptivni sistem slabo razvija kreativnost i treba ga razvijati u smjeru interaktivnih, otkrivačkih i kreativnih strategija u spoznaji i učenju

2.10. Razvoj psihoseksualnih kompetencija

Po učenju psihoanalitičkih teorija, ego-psiholoških teorija, teorija objektnih odnosa i self-psihologije pozitivne rane interakcije djeteta sa bitnim osobama (self-objektima) izgrađuju jezgro zdravog razvoja. Zdrav psihoseksualni razvoj je preduslov zdravog razvoja i temelj razvoja ljudske vrste. Psihoanaliza je svojim istraživanjima utvrdila da se razvoj libidalnih pulzija odvija u sljedećim razvojnim stadijima: a) oralna faza (do kraja prve godine života), b) analna faza (od 2-3 godine života), c) infantilna genitalna, odnosno falusna faza, od 3-5 godine života, d) faza latencije 6-11/12 godine života (do pojave puberteta), e) faza puberteta i adolescencije od 12-25 godine života i f) faza zrelog genitalnog doba (faza genitalne zrelosti). Oralna i analna faza su još uvijek pregenitalne faze psihoseksualnog razvoja, dok falusna faza je faza genitalne organizacije nagona i u ovoj fazi se gradi i razvija jezgro polnog identiteta (Edipov i Elektrin kompleks i seksualne infantilne fantazije prema roditelju suprotnog pola). Intenzivan psihoseksualni razvoj počinje pojavom puberteta i intenzivnim djelovanjem polnih hormona i to je buran razvojni period razvoja adolescencije i značajan je u formiranju cjelokupnog identiteta, polnog identiteta i polne orijentacije. Pozitivnim razvojnim stilovima trebamo razvijati zdrav psihoseksualni razvoj, zdrav polni i psihoseksualni identitet, jer upravimo tako sačuvamo zdrav psihoseksualni razvoj koji je osnova za razvoj porodice, potomstva i moralnih standarda u okruženju. Razvoj identiteta i polnog identiteta treba planski razvijati u porodici (edukacija roditelja), u vrtićima, školama, vjerskim institucijama, kroz medije, društvene mreže, jer se identitet gradi uviđanjem i kognitivnim spoznajama, interpersonalnim interakcijama i iskustvom i učenjem po modelu.

2.11. Razvoj egzistencijalnih kompetencija

Pozitivni razvojni stilovi, od ranog razvoja, trebaju razvijati kod djece potrebu da rade, čuvaju i troše novac po određenim pravilima. Cilj je razvijati pravila discipline, radinosti, čuvanja, ne rasipanja. Osnovno je ne razvijati rasipnički i potrošački stil. Dijete u ranom razvoju učiće po modelu i oponašanju odraslih i jezgro svoji egzistencijalnih kompetencija gradiće tako, ali i kroz različite podsticaje i nagrade. Kasnijim razvojem djeca će učiti uviđanjem i drugim različitim spoznajama i iskustvima. Osnovno je dijete pripremati za život i kod njega razvijati pozitivne egzistencijalne kompetencije tako što ćemo omogućiti djetetu da pozitivno razvija one sposobnosti u kojima ima najviše dara i uspjeha. Izgradnjom najboljih razvojnih kompetencija individua će biti superiorna, profesionalno i egzistencijalno zadovoljna i uspješna, korisna i sebi i društvenoj zajednici.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U razvonim strategijama roditelja, odgajatelja i edukatora koriste se jednodimenzionalni i dvodimenzionalni razvojni stilovi koji po prirodi svog djelovanja grade pozitivan i negativan razvoj ličnosti i pozitivne i negativne razvojne kompetencije kod djece. Jednodimenzionalni razvojni stilovi koriste emocionalnost

kao dimenziju u kojoj se na desnoj strani dimenzije nalazi emocionalna toplina, a na lijevoj (suprotnoj) strani emocionalna hladnoća. Između te dvije krajnosti nalazi se „srednja“ razvojna strategija „toplo-hladno“ koja se koristi kad to zatreba, zavisno od pozitivnog ili negativnog ponašanja djeteta.

Dvodimenzionalni razvojni stil u razvojnim interakcijama koristi emocionalnost kao jednu dimenziju i psihološku kontrolu ili nadzor kao drugu razvojnu dimenziju. Na dimenziji emocionalnosti (osi x) na pozitivnoj strani je emocionalna toplina, a nasuprotnoj strani emocionalna hladnoća. Na ordinati (y) na pozitivnoj strani je kontrola ponašanja (standardi koji se trebaju ispoštovati), a na suprotnoj strani je zanemarujuća ili popustljiva (sumbisivna) kontrola ponašanja. Te razvojne stilove interakcije i edukacije prikazali smo u koordinatnom sistemu u kojem prvi razvojni kvadrant predstavlja „plus plus“ (++) razvojni stil koji koristi i emocionalnu toplinu i adekvatnu kontrolu ponašanja (ishode ponašanja). Drugi razvojni kvadrant „minus plus“ (-+) koristi više hladan emocionalni odnos i čvrstu kontrolu ponašanja. Treći razvojni kvadrant „minus minus“ koristi u razvoju emocionalnu hladnoću (emocionalnu zanemarenost) i kontrolnu zanemarenost. Četvrti razvojni kvadrant „plus minus“ (+-) koristi pozitivnu toplinu u razvoju i sumbisivnu i zaštitničku dimenziju u kontroli ponašanja. Svaki od navedenih razvojnih interakcijskih stilova (kvadranta) kroz svoje karakteristične dimenzije razvoja razvija i različite pozitivne ili negativne emocionalne osobine ličnosti i različite pozitivne ili negativne crte karaktera. Svaki od navedenih razvojnih stilova izgrađuje i različite pozitivne ili devijantne razvojne kompetencije koje će biti osnova za pozitivno ili negativno funkcioniranje i egzistiranje ličnosti u njenom životu u interakciji sa okruženjem.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bandura, A., (1977): Self-efficacy; Toward unifying theory of behavioral change, Psychological Review, 84, 191-215; Bowlby, J., (1969): Attachment and Loss, Vol. I: Attachment, New York, Basic Books;
2. Bezinović, P., (1988): Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopimanja, Zagreb, Odsjek za psihologiju Filozofski fakultet;
3. Bowlby, J., (1969): Attachment and Loss, Vol. I: Attachment, New York, Basic Books;
4. Busch-Rossnagel, N. A., (1997): Mastery motivation in toddlers and Young Children, 9, pp. 1-11;
5. Čeranić, S., (2005): Normalni razvoj ličnosti i patološka uplitanja, I. Sarajevo, Zavod za udžbenike;
6. Erikson, E., (2008): Identitet i životni ciklus, Beograd; Zavod za udžbenike;
7. Gardner, D., (1983): Frames of mind; The theory of multiple intelligences, New York; Basic Books;
8. Goleman, D., (1997): Emocionalna inteligencija, Zagreb, Mozaik knjiga;
9. Gresham, F.M., & Elliot, S.N., (1987): The relationship between adaptive behaviour and social skills: Issues in definition and assessment, Journal of Special Education, 21 (1), 167-181.
10. Hajder, M., (2011): Ličnost nastavnika i promjene u obrazovanju, Sarajevo, Sarajevo Publishing;

11. Hajder, M., (2017): Pozitivne razvojne inovacije u učenju i nastavi, Sarajevo, Sarajevo Publishing;
12. Salovey, P., Sluyter, D.J., (1999): Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija, Zagreb, Educa;
13. Stanojlović, S., (2010): Škola i razvoj kompetencija, Bijeljina, Pedagoški fakultet;
14. Opačić, G., (1995): Ličnost u socijalnom ogledalu, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja;
15. Suzić, N., (2006a): Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku, XBS, Banja Luka;
16. Vidović, V., (2008): Ishodi učenja u obrazovanju učitelja i nastavnika- konceptualni okvir, Zagreb;
17. Vizek-Vidović, V., Vlahović-Štetić, V., Rijavec, M., Miljković D., (2003): Psihologija obrazovanja, Zagreb, IEP-VERN;

RESUME

In the development strategies of parents, educators and educators, one-dimensional and two-dimensional developmental styles are used, which by the nature of their action build positive and negative personality development and positive and negative developmental competencies in children. One-dimensional developmental styles use emotionality as a dimension in which there is emotional warmth on the right side of the dimension and emotional coldness on the left (opposite) side. Between these two extremes is a "medium" warm-cold development strategy that is used when needed, depending on the child's positive or negative behavior.

The two-dimensional developmental style in developmental interactions uses emotionality as one dimension and psychological control or supervision as another developmental dimension. On the dimension of emotionality (x-axis) on the positive side is emotional warmth, and on the opposite side is emotional coldness. On the ordinate (y) on the positive side is the control of behavior (standards to be met), and on the opposite side is the negligible or compliant (submissive) control of behavior. We presented these developmental styles of interaction and education in a coordinate system in which the first developmental quadrant represents a "plus plus" (++) developmental style that uses both emotional warmth and adequate control of behavior (behavioral outcomes). The second developmental quadrant "minus plus" (- +) uses a colder emotional relationship and firm control of behavior. The third developmental quadrant "minus minus" uses emotional coldness (emotional neglect) and control neglect in development. The fourth developmental quadrant "plus minus" (+ -) uses positive warmth in development and a submissive and protective dimension in behavioral control. Each of the above developmental interaction styles (quadrants) through its characteristic dimensions of development develops different positive or negative emotional personality traits and different positive or negative character traits. Each of the above developmental styles builds different positive or deviant developmental competencies that will be the basis for the positive or negative functioning and existence of a person in his life in interaction with the environment.